

УДК 341.218.2

Яна Говорова,

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НЕВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ

У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат феномену невизнаних держав, виокремлено їхні визначальні ознаки. Аналізується політико-правова колізія принципу територіальної цілісності та права самовизначення народів як одна з основних підстав для визнання нових держав, розглянуто критерії визнання держав. На основі отриманих результатів зроблено відповідні висновки щодо врегулювання проблем невизнаних держав.

Ключові слова: невизнані держави, міжнародні відносини, суб'єкт міжнародного права, міжнародне визнання, принцип територіальної цілісності, право самовизначення народів, критерії визнання.

Постановка проблеми. У міжнародному праві є низка до кінця не вирішених проблем із погляду їх нормативно-правового регулювання та теоретичного обґрунтування. Однією з таких є випадки утворення нових держав та правові наслідки, що виникають за таких обставин. У сучасному світі невизнаних або частково визнаних держав є досить багато, частина з них перебувають у невизначеному стані роками або навіть десятиліттями. Кожне таке політичне утворення має власну історію виникнення та особливості розвитку. Невизнані або частково визнані держави, їх функціонування, розвиток і місце у міжнародній системі є одним із найскладніших питань сучасного світу.

Чим далі крокує суспільство вперед, тим актуальнішою постає проблема появи та визнання незалежності нових держав як повноправних членів міжнародного співтовариства. У сучасних умовах актуальним стало дослідження питань, пов'язаних з основоположними принципами міжнародного права і тих його інститутів, які сприяють виходу на міжнародну арену нових держав. Проблема існування невизнаних держав хоча і не є новою, однак більшої актуальності вона набула після подій 2013-2014 рр. у нашій державі.

Аналіз останніх досліджень. Особливостям невизнаних держав присвячено низку праць. Ці питання вивчали у західній літературі такі дослідники, як: Я. Броунлі, Ш. де Вішер, П. Колсто, Д. Гелденхейс, Б. Грехем, Н. Касперсен, Ч. Кінг та ін. Серед російських науковців можна виділити таких, як: А. Большаков, С. Маркедонов, М. Колеров, О. Крильв, Г. Осипова, а серед вітчизняних – Т. Далявська, О. Каргунов, О. Маруховська, Г. Перепелиця, Г. Шелест, М. Платонова та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття «невизнані держави» і дослідження проблеми їх визнання.

Виклад основного матеріалу. Невизнаними державами прийнято вважати політичні

утворення, які володіють основними ознаками державності, однак позбавлені міжнародного визнання. Ця назва досить умовна, оскільки вказує не на форму організації влади і наявність/відсутність суверенітету, а на проблему існування таких держав на світові арені, в міжнародно-правових і політичних відносинах. У літературі можна побачити й інші терміни, такі як: «самопроголошені держави», «де-факто держави», «квазідержави», «псевдодержави», «віртуальні держави» та ін. Хоча вони вживаються як синоніми, останні мають емоційне наповнення і вказують на одну із суттєвих ознак держави. Терміни «квазідержави», «псевдодержави» вказують на подібність до держави та наголошують на несправжності, уявності, надуманості геополітичних утворень. Стосовно держави, яка щойно проголосила свою незалежність, пропонується використовувати термін і поняття «самопроголошена держава», під яким розуміється держава, яка володіє усіма ознаками державності й існує до свого визнання іншими визнаними державами. Поняття «де-факто держава» акцентує увагу на внутрішній організації політичних утворень, встановленні дипломатичних відносин лише з кількома державами.

Варто погодитися з думкою О. Теленко, що термін «невизнана держава» є більш точним для позначення реальних феноменів, ніж широко використовувані терміни, оскільки найбільш точно відображає той факт, що вони, володіючи усіма атрибутами легітимної держави, не домоглися міжнародного дипломатичного визнання [1, с. 315].

Т. Далявська наводить власне визначення терміна, відповідно до якого «невизнана держава» – це держава, яка володіє усіма ознаками державності і яка після проголошення відокремлення та незалежності була визнана менше ніж третьою від загальної кількості визнаних держав. Державу, яка визнана більше ніж третьою визнаних держав, можна вважати «частково визнаною», а державу, яка визнається більше ніж половиною визнаних держав,

буде досить коректним відносити до «повністю визнаної» [2, с. 7].

Перед міжнародною спільнотою постає питання: визнавати чи не визнавати новоутворену державу? З одного боку, можна розв'язати гуманітарні проблеми на відповідній території; надати гарантії безпеки новим державам; країни, які визнали нові державні утворення, зможуть легалізувати власні інвестиції в цих державах. Однак, з іншого боку, визнання нових держав може призвести до етнополітичної нестабільності держав та тенденції розв'язання конфліктних ситуацій шляхом відокремлення від держави її утворення нової. В. Дівак вважає, що «...поява нових держав – це нові проблеми й «головний біль» для міжнародної спільноти: визнавати чи не визнавати, співпрацювати з новими урядами чи ні (оскільки в багатьох випадках незрозуміло, з ким саме), а також необхідність організації контролю за озброєнням, кількість якого ніхто не зможе навіть поррахувати, активізація міжнародного тероризму, наркотрафіку й торгівлі людьми» [3, с. 46].

Нині ані Статут ООН, ані інші універсальні міжнародно-правові документи не містять норми, яка б детально регламентувала процес міжнародного визнання, а тим паче повного спектра характеристик, згідно з якими новостворена держава буде визнаною. Спробу виробити певні критерії, яким має відповідати новоутворена держава для того, щоб розраховувати на визнання, була зроблена країнами-членами ЄС в документі «Керівні принципи визнання нових держав у Східній Європі та Радянському Союзі» [4]. Однак її навряд чи можна назвати вдалою, оскільки в процесі визнання республік колишньої Югославії держави-члени ЄС далеко не завжди дотримувалися розроблених ними самими критеріїв. Практика визнання республік колишньої Югославії свідчить, що, приймаючи рішення про визнання новоутворених держав, існуючі держави, так само як і було протягом усієї історії існування інституту визнання, більшою мірою керуються своїми політичними інтересами, аніж будь-якими правовими критеріями [5, с. 114].

Кандидат політичних наук Вікторія Дівак у своїй праці виокремила критерії, що дадуть світовій спільноті змогу (в разі виконання певних умов) легітимізувати новостворені держави, що має велике практичне та теоретичне значення. По-перше, нове державне утворення, що претендує на самостійне існування, повинно мати контрольовану новим урядом певну територію (кордони) й бути здатним її захищати. По-друге, нова держава не може мати територіальних претензій до сусідніх держав. По-третє, в цій державі тривалий час (упродовж 10, 15, 20 років) повинна функціонувати стабільна фінансово-економічна система, що дає змогу забезпечити населення необхідним мінімумом для нормального існування. По-четверте, новостворена держава повинна мати власний уряд, здатний належно виконувати основні гуманітарні функції: фінансування системи охорони здоров'я, освіти, життєзабезпечення населення, надання правової допомоги тощо.

По-п'яте, нова держава зобов'язується проводити мирну зовнішню та внутрішню політику, в повному обсязі забезпечувати права і свободи своїх громадян, у тому числі національних меншин (якщо такі мешкають на цій території), а також схвалювати й підтримувати «правила гри» на світовій арені.

Підґрунтям та передумовою посилення дезінтеграційних настроїв і процесів у поліетнічних країнах та появи нових невизнаних держав виступає колізія між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів. Ці принципи знайшли своє відображення у Статуті ООН [6]. Згідно з пунктом 4 статті 2 Статуту ООН, «усі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і яким-небудь іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй». Відповідно до пункту 2 статті 1 «Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру». Колізія між принципами пов'язана з тим, що реалізація принципу самовизначення народів порушує право іншої держави на територіальну цілісність. З іншого боку, жорстке дотримання принципу територіальної цілісності не дає змоги для народів, які борються за самовизначення, створити власну суверенну державу. Прикладом такої колізії є ситуація на Близькому Сході, в якій Палестина бореться за свою державність, порушуючи територіальну цілісність Ізраїлю. У ситуації щодо Косово наявність такої колізії є сумнівною, оскільки це утворення має певну автономію від Сербії. Також Міжнародний Суд ООН у своєму консультативному висновку щодо Косово [7] вказав на те, що у цій ситуації право народів на самовизначення не застосовується, а отже, і немає колізії. Косово є особливим випадком у світовій практиці та потребує особливого ставлення [8, с. 157]. Це підтвердила Декларація незалежності від 17 лютого 2008 р., в якій зазначено: «Косово є особливим випадком, який виник у результаті неузгодженого розпаду Югославії і не може бути прецедентом для будь-яких інших подібних ситуацій» [9]. Тому для з'ясування пріоритету того чи іншого принципу насамперед потрібен об'єктивний аналіз конкретної ситуації, а саме: історія виникнення питання (конфлікту), історія становлення й розвитку конкретного етносу або нації, ступінь їх пригноблення, наявність чи відсутність міжконфесійного антагонізму, можливість чи неможливість мирного співіснування окремих етнічних меншин на одній території.

Переважаючи на сьогодні в доктрині міжнародного права думка щодо наслідків визнання полягає у тому, що відповідні утворення набувають ряд прав та привілеїв лише після акту їхнього визнання іншими суб'єктами міжнародного права [10, с. 411]. Хоча ці утворення й володіють такими атрибутами державності, як населення, територія, уряд, збройні сили,

державна символіка, національна валюта та інші, їхня життєдіяльність істотно обмежується тим, що вони не мають широкого визнання з боку держав – членів ООН. Тобто це негативно впливає на їхній економічний розвиток, обмежує доступ до міжнародних організацій і ринків, ускладнює їхню співпрацю із суверенними державами у різних сферах. Лише після визнання держава набуває таких прав, як: можливість виступати стороною у суді, визнання актів виконавчої та законодавчої влади національними судами, надання відповідним особам імунітетів, можливість отримання відповідного майна у разі правонаступництва тощо.

Висновки

Проблемним з теоретичної точки зору є те, що досі не існує загальновизнаного терміна щодо позначення феномену нез визнаних держав. У процесі дослідження виявлено, що поняття «нез визнана держава» є більш точним для позначення певних реальних феноменів, ніж широко вживані терміни: «квазідержава», «псевдодержава», «самопроголошена держава», «де-факто держава» тощо. Аналізуючи феномен нез визнаних держав, необхідно досліджувати їх в контексті не лише етнополітичних конфліктів, а й колізії між принципом територіальної цілісності держав та правом на самовизначення народів. Неоднозначне співвідношення даних принципів, яке надало можливості схилитися у бік забезпечення інтересів певної держави, ускладнило розв'язання проблем, пов'язаних із визначенням подальшої долі нових держав, зокрема їх визнання. Також нині відсутні чіткі критерії, які б визначали, за яких умов нова держава може бути визнана або не визнана міжнародним співтовариством. Тому вважається за доцільне розробити конкретні та об'єктивні критерії міжнародного визнання нових держав задля уникнення прогалин у міжнародному законодавстві.

Отже, врегулювання проблем, пов'язаних із виникненням та існуванням нез визнаних держав, є надзвичайно складним, суперечливим і тривалим процесом. При цьому його успіх залежить від сприятливого поєднання багатьох як зовнішніх, так і внутрішніх чинників та суб'єктивних і об'єктивних умов.

В данной статье исследован понятийно-категориальный аппарат феномена непризнанных государств, выделены их определяющие признаки. Анализируется политико-правовая коллизия принципа территориальной целостности и права на самоопределение народов как одно из главных оснований для признания новых государств, рассмотрены критерии признания государств. На основе полученных результатов сделаны соответствующие выводы по урегулированию проблем непризнанных государств.

Ключевые слова: непризнанные государства, международные отношения, субъект международного права, международное признание, принцип территориальной целостности, право на самоопределение народов, критерии признания.

In this article the conceptual-categorical apparatus of the phenomenon of unrecognized states is investigated, their defining features are isolated. The political-legal collision of the principle of territorial integrity and the right of self-determination of peoples as one of the main grounds for the recognition of new states, the criteria of recognition of states are considered. Based on the results obtained, relevant conclusions were made regarding the settlement of the problems of unrecognized states.

Key words: unrecognized state, international relations, subject of international law, international recognition, the principle of territorial integrity, the right of self-determination of peoples, recognition criteria.

Список використаних джерел:

1. Теленко О. М. Незвизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання / О. М. Теленко // Глея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 105. – С. 314–318. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_105_85.
2. Далявська Т. Феномен нез визнаних держав: політологічний аналіз [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Далявська Тетяна Петрівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2016. – 19 с.
3. Дівак В. Сепаратизм як геополітична зброя: виникнення нових квазідержав на карті світу. Пошук критеріїв міжнародного визнання нез визнаних державних утворень / В. Дівак // Віче. – 2016. – № 3-4. – С. 43–47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2016_3-4_25.
4. Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo: advisory opinion [Electronic resource] / International Court of Justice. – Advisory opinion of 22 July 2010. – Access mode: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.
5. Теліпко В. Е. Міжнародне публічне право : навчальний посібник / В. Е. Теліпко, А. С. Овчаренко; за заг. ред. Теліпко В. Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608 с.
6. Статут ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
7. Консультативне заключення Міжнародного Суда ООН по вопросу о декларации независимости Косово – предьстория и критика судебного «постановления» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf.
8. Резнева М. Незалежність Косово та проблема визнання / М. Резнева // Вісник Львівського університету. – 2011. – Вип. 54. – С. 153–158. – (Серія: Юридична).
9. Декларация независимости Косово 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://worldconstitutions.ru/?p=710>.
10. Хмельова І. Е. Визнання та імунітет держав у міжнародному праві / І. Е. Хмельова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 410–413. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_99.